

Dünya İnsan Bilimleri Dergisi

World Journal of Human Sciences

ISSN: 2717-6665

Temmuz 2025

Cilt/Volume: 2025

Sayı/Issue: 2

“İki Arkadaş Fâtih Yolunda” Şiirinin Söylem Çözümlemesi*

Discourse Analysis of the Poem “Two Friends on the Path to Fatih”

Cüneyt Akkuş**

Meriç Güven***

Özet

Dil, bireyin ideolojisini, inanç dünyasını, kimliğini ve ait olduğu kültürel çevreyi yansıtan çok katmanlı göstergeler sistemidir. Dil, yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin inşa edildiği ve yeniden üretildiği bir zemindir. Dilin yapısal, işlevsel ve kullanıma dayalı boyutlarını ele alan söylem çözümlemesi metinlerin yalnızca yüzeydeki dilsel anlamlarını değil; aynı zamanda bu anlamların tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamdaki izdüşümlerini de incelemeyi amaçlayan disiplinler arası bir yöntemdir. Söylem çözümlemesi, söyleyenin konumunu, niyetini; söylemin üretildiği bağlamı ve alımlayıcının alımlama durumunu dikkate alarak çok katmanlı anlamı açığa çıkarır. Böylece metnin arka planında saklanmış kodlar görünür hâle getirilir. Çalışmamızın inceleme nesnesi, Mehmet Âkif Ersoy’un “İki Arkadaş Fâtih Yolunda” adlı şiiridir. Şiir, söylem çözümlemesi yöntemiyle ele alınmış; içerdiği tarihsel göndermeler, kültürel izlekler ve düşünsel temalar çok katmanlı bakış açısıyla

* Bu makale, yazım süreci devam eden “Mehmet Akif Ersoy’un Safahat Kitabındaki Seçme Şiirler Üzerinde Söylem Çözümlemesi” adlı doktora tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

** **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doktorant, cuneytakkus@hotmail.com, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Manisa-Alaşehir Bilim ve Sanat Merkezi Müdürü), ORCID: 0000-0002-7023-6401.

*** Doç.Dr., meric.guven@usak.edu.tr, Uşak Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-2533-5272.

Atıf/Citation: Akkuş, C. & Güven, M. (2025). “İki Arkadaş Fatih Yolunda” Şiirinin Söylem Çözümlemesi. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*. 2025 (2), 289-304.

çözümlemişdir. Âkif yalnızca bir şair değil; aynı zamanda döneminin fikrî yönelimlerini şekillendiren, toplumsal meseleler karşısında duyarlılık geliştiren bir kanaat önderidir. Onun şiirleri, bireysel estetik kaygıların ötesine geçerek; ahlâk, inanç, adalet, medeniyet tasavvuru ve yeniden diriliş bilinci gibi temel değerleri merkeze alan metinlerdir. “İki Arkadaş Fâtih Yolunda” adlı şiir, sadece sembolik bir yolculuğun anlatımı değil; aynı zamanda geçmişin idealleri ile bugünün gerçekliği arasında kurulan anlamlı bir metindir. Şiir, tarihsel bilinç inşa etmeyi salık verirken bireyde kimlik, aidiyet ve yeniden üretme duygusunu harekete geçirmeyi amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen çözümleme neticesinde, şiirin söylemsel yapısı üzerinden bireysel düşünce ile toplumsal hafıza arasında örülen anlam örüntüleri ortaya konulmuş; Âkif’in poetikasında dil ile düşüncenin nasıl iç içe geçtiği ve birbirini nasıl beslediği gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Söylem, Söylem Çözümlemesi, Bağlamsal Dilbilim.

Abstract

Language is a multilayered system of signs that reflects an individual's ideology, belief system, identity, and cultural environment. In this regard, language is not merely a tool for communication but also a foundational medium through which social reality is constructed and reproduced. Discourse analysis, which focuses on the structural, functional, and pragmatic aspects of language, aims not only to uncover the surface-level meanings of texts but also to reveal their historical, cultural, and societal implications. By taking into account the speaker's position and intention, the contextual conditions of discourse production, and the interpretive framework of the receiver, discourse analysis enables a comprehensive investigation of meaning-making processes. Thus, it renders visible the ideological structures and cultural codes embedded within a text. This study examines the poem “İki Arkadaş Fâtih Yolunda” (Two Friends on the Road to Fâtih) by Mehmet Âkif Ersoy, a prominent figure in the intellectual tradition of Turkish literature. The poem is analyzed through the lens of discourse analysis, revealing its historical allusions, cultural motifs, and intellectual themes within a multilayered discourse framework. Âkif is not only a poet but also a public intellectual who shaped the ideological orientations of his time and voiced a moral and social consciousness. His poetry transcends aesthetic concerns, focusing instead on core values such as ethics, faith, justice, a vision of civilization, and the revival of a national consciousness. In this context, “Two Friends on the Road to Fâtih” is not merely a narration of a symbolic journey; it also serves as a meaningful bridge between the ideals of the past and the realities of the present. The poem seeks to construct historical awareness and to regenerate a sense of identity and belonging. Through the analysis conducted, the patterns of meaning constructed at both individual and societal levels are elucidated via the discursive layers of the poem. The study demonstrates how thought and language are deeply intertwined and mutually constitutive within Âkif's poetic vision.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Discourse, Discourse Analysis, Contextual Linguistics.

Giriş

Bu makalede, Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat adlı eserinin dördüncü kitabında yer alan “İki Arkadaş Fatih Yolunda” şiiri söylem çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. Söylem çözümlemesi, metinlerin yüzeyinde görünen ifadelerin ötesine geçerek, bağlam üzerinden metne gizlenmiş anlam katmanlarını ortaya koymayı amaçlayan bir yöntemdir.

Dilbilimin bilim dünyasında kabul görmeye başlamasıyla birlikte, bu disiplinin çatısı altında birçok alt alan gelişmiştir. Alt alanlardan biri de söylem çözümlemesidir. Yeni bir yöntem olması nedeniyle, özellikle edebî metinler üzerindeki uygulamaları literatürde sınırlı kalmıştır. Bu çalışmayla, alana ufak bir katkı sunmak hedeflenmektedir.

Söylem çözümlemesiyle ilgili yapılan mevcut çalışmaların çoğu, metinlerin bağlaşıklık ve tutarlılık ilişkilerini ele alan metindilbilim çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak zamanla söylem çözümlemesi; eleştirel söylem çözümlemesi, edimbilim gibi daha özel ve derinlemesine analizlere yönelmiştir. Çalışmamızda, metin merkezli bir çözümleme tercih edilmiştir. Şiirde açıkça ifade edilen söylemler kadar, metnin içinde örtük biçimde yer alan anlamlar da araştırılmış; görünür söylemlerin gerisindeki toplumsal, tarihsel ve ideolojik yapılar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Teorik Temeller

Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat adlı eserinde yer alan “İki Arkadaş Fatih Yolunda” şiiri, modernleşme ile gelenek arasındaki çatışmayı iki arkadaşın sohbeti ekseninde işlemektedir. Şiir, vapur yolculuğu ile başlamaktadır. Şiirin devamında, iki arkadaşın Fatih Camisi'ne doğru yürürken gözlemledikleri manzaralar aracılığıyla kadim medeniyet ile modernleşme arasındaki karşıtlık, diyaloglar üzerinden derinleşerek anlatılır.

Söylem, biçimi ne olursa olsun, dil aracılığıyla üretilen her türlü metin ya da ifadenin bağlamı dikkate alınarak, söylenenden daha fazlasını anlama ve aktarma çabasıdır. Söylem, yalnızca dille üretilen söz ya da yazıdan ibaret değildir; aksine, toplumsal, kültürel ve tarihsel kodlarla yüklü anlam katmanlarını da içinde barındırır. Söylemi belirleyen temel unsurlar; kullanılan ifadelerin pratikteki işlevleri, kelime ve kelime gruplarının seçimi ile bu seçimin gerekçeleridir.

Yirminci yüzyılda Michel Foucault, Jacques Derrida, Louis Althusser gibi düşünürlerin katkılarıyla söylem, yalnızca dilbilimsel bir mesele olmaktan çıkmış, iktidar ilişkileri, ideoloji, kimlik ve temsil gibi alanlarla iç içe geçmiş çok katmanlı bir analiz aracına dönüşmüştür. Nitekim Sözen, yirmi birinci yüzyılı, çok boyutlu yapısıyla bir “söylem çağı” olarak değerlendirirken söylemin önemini dikkat çeker (Sözen, 2017). Söylemin önem kazanmasıyla

söylem çözümlemesi hem metni hem de metni kuşatan toplumsal bağlamı anlamlandırma sürecinde temel bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Söylem (discourse): Metin ve metnin oluşma şartlarının birlikteliğine denir. Söylem, dil bilimi kadar, psikoloji, sosyoloji, tarih vb. alanlarla da ilişkilidir. Söylem, içine metinlerin yerleştirildiği toplumsal bir süreç; metin ise söylemin içinde üretilen somut, elle tutulur bir varlıktır (Karaağaç, 2018). Karaağaç’ın tanımı söylemi, metinle anlatılan ancak metinde doğrudan söylenmeyen okuyucunun çözmek durumunda kaldığı mesajlar olarak anlaşılmasını sağlar.

Söylem kavramı, göstergebilimciler ve eleştiri kuramcıları tarafından da ele alınmıştır. Mehmet Rifat’ın söylemi, konuşan öznenin üstlendiği bir dil formu olarak değerlendirdiği ve bu yönüyle kavramı Saussure’ün “söz” (parole) terimiyle ilişkilendirdiği görülmektedir. Benzer şekilde, Émile Benveniste’in de söylemi, bildirilerin üretimine karşılık gelen bir süreç olarak tanımladığı ve bu bağlamda dili, göstergeler dizgesi olarak konumlandığı anlaşılmaktadır. İki yaklaşım birlikte düşünüldüğünde, söylemin yalnızca söz düzeyinde kalmadığı, aynı zamanda sözceleme edimiyle de yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Söylem, dilsel bir birim olarak yalnızca tümceyle sınırlı kalmamakta; kimi zaman ondan daha geniş boyutlarda, belirli bir başlangıç ve sonu olan sözceler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Bildiriler dizisi içinde yer alan anlamlı bütünlüklerin izini sürmek ancak sözceler bağlamını anlamakla mümkündür. Göstergebilimsel bağlamda söylemin, cümle ötesine taşan yapısıyla anlam üretiminde merkezi başat rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Siyasi, yazınsal ya da feminist gibi farklı biçimlerde karşımıza çıkan söylemler, yalnızca biçimsel özellikleriyle değil; içerik ve etkileşim boyutlarıyla da incelenmektedir. Söylem düzeyi, yalnızca söylemin bileşenlerini betimlemekle kalmaz; aynı zamanda bu bileşenlerin kişi, uzam ve zaman ekseninde nasıl işlediğini de ortaya koyar (Rifat, 2018). Kimi zaman aynı sözcük ya da ifade, farklı zaman, mekân ya da konuşucu kimliğinde bambaşka anlam kazanabilir.

Söylem hakkında öncü çalışmalar yapan Ahmet Kocaman söylemi, sözbilim, etkili söz söyleme sanatı, anlatım biçimi, ideolojik ve öğretisel ifade, sözlü, yazılı anlatım ve birey dil olarak ele alır (Kocaman, 1996). Metin bilgisi ve söylem çözümlemesi alanında çalışmalar yapan Doğan Günay, söylemi, dilin gerçek bağlam içinde gerçek konuşucu ve alıcı tarafından kullanılması şeklinde tanımlar (Günay, 2018). Her iki tanım birlikte değerlendirildiğinde, söylemin ancak kendi bağlamı içinde doğru şekilde anlaşılacağı; aksi takdirde iletilmek istenen anlamın eksik ya da yanlış yorumlanabileceği ortaya çıkmaktadır.

Söylemlerin ima ettiği anlam katmanlarını incelemeye dayanan çözümleme yöntemi, söylem çözümlemesi olarak adlandırılmaktadır. Söylem çözümlemesi, aynı zamanda söylemi

oluşturan öznenin niyetini, dünya görüşünü ve ideolojik yönelimini anlamaya yönelik bir etkinlik olarak da değerlendirilebilir. Bu yöntemde, metin yalnızca sözdizimsel ve anlamsal sınırlar içinde ele alınmakla kalmaz. Metnin yüzey yapısının ötesine geçilerek metin yapıbozuma uğrattılır ve arkasındaki anlam evreni ortaya çıkarılır (Solak, 2011). Söylem çözümlemesi adı altında yapılan çalışmaların bir tür metindilbilimsel uygulama olduğu görülür. Hatta söylem çözümlemesi ile edimbilim ve sözceleme kuramları arasında kavramsal örtüşmelerin olduğu; söylem, sözce gibi kavramların kimi zaman birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Kerimoğlu, 2019). Ancak “İki Arkadaş Fatih Yolunda” adlı çalışmamız, bir metindilbilimsel çözümleme değildir. Metni oluşturan zihniyet dünyasını ve bu zihniyeti biçimlendiren tarihsel, toplumsal ve kültürel etkenleri anlamaya yönelik bir söylem çözümlemesidir.

Sözlü, yazılı ve sözsüz iletişim, farklı formlar hâlinde ortaya çıkar. “Kim nasıl konuşuyor? Kim nasıl dinliyor ya da susuyor? Kim nasıl yazıyor veya nasıl okuyor?” gibi sorularla başlayan söylem çözümlemesi, varsayımlardan değil, belirsizliklerden hareket eder. Diğer analiz türlerinden farklı olarak ayrıntılara odaklanan söylem analizini üç farklı boyutta ele almak mümkündür. İlk olarak, söylem analizi dil kullanımı üzerine yoğunlaşır; çünkü dil kullanımı, dilsel bir davranış biçimidir ve dolayısıyla dil, bir eylem ve etkileşim aracıdır. İkinci olarak, söylem analizi, dilin açıklama, anlama ve anlamlandırma işlevleriyle ilgilenir. Üçüncü boyutta ise analiz pragmatiktir; bu düzeyde, “dili kullanan insanlar, dil aracılığıyla ne yapmaktadır?” sorusuna yanıt aranır. Bu bağlamda, bir söylemdeki dilbilimsel özellikler, bu özelliklerin kullanıcıların eylemlerini nasıl yansıttığını anlamak amacıyla incelenir (Sözen, 2017).

Mehmet Âkif Ersoy

Mehmet Âkif Ersoy denildiğinde, ilk olarak “İstiklâl Marşı” ve “Çanakkale Şehitleri’ne” adlı şiiri akla gelir. Ancak Âkif’in edebî kimliği yalnızca bu iki eserle sınırlı değildir. Şair, 1911 yılında yayımladığı Safahat ile edebiyat dünyasına çok önceden adım atmıştır. Âkif, sadece bir şair değil, aynı zamanda dönemin kanaat önderlerindendir. İstiklal Marşının yazılma süreci Âkif’in kişiliğini ortaya koyan önemli bir anekdottur. İstiklal Marşı için yarışmanın ilan edilmesinden sonra, cephelerde bulunmuş ve Meclis’te görev almış şair ve yazar Mehmet Âkif Ersoy’dan, yakın dostu Hasan Basri Çantay millî marşı yazmasını talep etmiştir. Çünkü Âkif, uzun süredir millî bir destan niteliğinde bir şiiri zihninde taşıyor, zaman zaman karalamalar yapıyordu. Ancak Âkif, iki temel sebeple bu teklifi geri çevirmiştir: Ona göre millî marş siparişe yazılamazdı ve daha da önemlisi, böyle kutsal bir metnin ödülle ilişkilendirilmesi onun ahlaki ve estetik ilkeleriyle bağdaşmıyordu. Yarışmaya gönderilen

şairler arasından altı tanesi seçilmiş olsa da bu şiirler kamuoyunda ve yetkililer nezdinde yeterli bulunmamıştır. Bunun üzerine başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Mehmet Âkif’in yakın çevresindeki isimler, ısrarla onun da yarışmaya katılması yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Ödül şartının kaldırılacağına dair resmî güvence verildikten sonra, Âkif zihninde uzun süredir şekillendirdiği şiiri kaleme almaya karar vermiştir. İki gün gibi kısa bir sürede, Taceddin Dergâhı’nın manevi atmosferinde şiirini tamamlamış; ardından bu metin Sebîlürreşâd, Hâkimiyet-i Milliye ve Yarın gazetelerinde yayımlanmıştır (Gül, 2024).

Mehmet Âkif’i yakından tanıyan ve onu “Üç İstanbul” romanında “Şair Eşref” karakteriyle anlatan Mithat Cemal Kuntay, Âkif’in şahsiyetinin oluşumunu “Kur’anlı ev, pehlivanlı mahalle ve müspet ilimli mektep” üçlüsüyle açıklar (Kuntay, 2018). Bu ifade, Mehmet Âkif’in zihin ve ahlak dünyasının kaynaklarını anlamak bakımından oldukça dikkat çekicidir. Âkif, yaşadığı devrin sorunlarını “çökmüş kurumları ve yozlaşmış insanları” ile değerlendirirken geçmişin ihtişamlı dönemlerine özlem duymakta; ancak nostaljik bir söylemden öte geçmeyen bu özlemi, geleceğe dair bir umut ve yeniden inşa perspektifiyle ele almaktadır.

Mehmet Âkif’in şiirlerindeki sevgi ve öfke, bireysel ya da duygusal temellere değil; toplumun geleceği ve milli değerlerin korunması yönündeki derin sorumluluk bilincine dayanmaktadır. Safahat’ta bu yön açıkça anlaşılmakta, şairin halkı kadim değerlerine yönelmeye ve kökleriyle yeniden bağ kurmaya davet ettiği anlaşılmaktadır. Âkif, anlattığı ve anlatıldığı gibi yaşamış; yaşadığı gibi yazmıştır. Bu itibarla Âkif, ‘İstiklâl Marşı’, ‘Çanakkale Şehitlerine’, ‘Küfe’ ve ‘Seyfi Baba’ şiirlerini yazdığı için büyük bir edip olarak görülmemelidir. Âkif, edebi anlamda büyük bir şahsiyet olduğu için bu önemli eserleri kaleme alabilmiştir.

Uygulama

Şiirin Anlatısının Özeti

Şiirin anlatım yapısı, diyalog biçiminde ilerleyen temsili bir yolculuk üzerinden kurgulanmıştır. Anlatıcı özne ile arkadaşı arasında vapurda başlayan konuşma, vapurun iskeleye yanaşmasıyla birlikte yürüyüşe dönüşür ve Fatih Camisi’ne doğru devam eder. Yürüyüş esnasındaki diyalog, yalnızca fiziksel bir güzergâhı değil; aynı zamanda düşünsel bir hattı da izler. Kadim medeniyet ile çağdaşlık arasındaki gerilim, iki arkadaşın karşılıklı fikir alışverişiyle istikşafî (keşfedici) bir biçimde tartışılır. Bu bağlamda şiirin teması, medeniyet meselesi etrafında şekillenirken; anlatım biçimi ise diyalog aracılığıyla gelişen, düşünsel sorgulama ekseninde ilerleyen bir yapıya sahiptir.

Kişiler: Anlatıcı özne ve arkadaşıdır.

Zaman: Dördüncü kitabın yayım yılı 1914'tür.

Uzam: Vapur iskelesinden Fatih Camisine giden güzergâh. Vefa ve Fatih semtleri.

1.İzlek

Anlatıcı özne ve arkadaşı vapur yolculuğu yaparken vapur iskeleye yanaşmış olsa da vapurdaki iki arkadaştan biri “Vapur yanaştı mı (2013: 203).” diye sorar. Aslında soruyu soran vapurun kıyıya yanaştığını bilmektedir. Ancak yeninin eskiye göre daha üstün olduğunu anlatmaya çalışan kişi yeni vapurları överken eski vapurları da yerer. Anlatıcı özne “Gelince hışm ile bir tos vururdu Köprü'ye ki: Zavallının deşilen karnı sağlam altı çeki (2013: 203)” ifadesiyle eski vapurların kıyıya yanaşırken çok sert yanaştığını, yanaşırken de iskeleye ciddi zarar verdiğini anlatır. Anlatıcı özne iskelenin odundan yapıldığını anlatırken Amasra'dan söz eder. Amasra orman bakımından zengin olmasına rağmen insanların ormanlardan ağaçları planlama yapmadan aç gözlülükle kestiklerini kesilen ağaçların yerine yeni fidanları dikmediklerinden şikâyet eder. Anlatıcı özne bu sözleriyle milli varlıklarını heba etmeden ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama yetisine zarar vermeden günümüzdeki varlıklarını sürdürebilirliklerine dikkat çeker. Şiirin devamında geçen “Eteklerinde zığın saklı bildiğin orman, Bugün barındıramaz hâle geldi bir tavşan” sözcüsü ecdat mirası olan ormanların eskiden geyikleri bile saklarken şimdi bir tavşanı dahi gizleyemez hale geldiğini; “O, sırtı hiç de güneş bilmeyen yeşil dağlar, Yığın yığın kayalardır: Serâblar çağlar (2013: 203)” sözcüsü ise memleketin ağaçlık ve orman bakımından çok zengin olduğunu ifade eder.

İki arkadaşın konuşması esnasında geçen “– Hayır, hayâl ile yoktur benim alışveriğim/İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim (2013: 203)” ve sonrasında geçen “Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek (2013: 203)” sözcüleri sözcüleme öznesinin kişiliği hakkında bilgi vermektedir. Kullanılan sözcüler, konuşanın gerçekçiliğini, fikirlerini şiirin sanatsal imgelerine feda etmediğini göstermektedir.

2.İzlek

Sözcüleme öznesi ile muhatabı arasında geçen diyalogda, “odun” metaforu üzerinden hareketle konu, odunun ekonomik değeri etrafında şekillenir. Devletin başlıca ticaret unsurlarından birinin odun olduğu belirtilir. Yirminci yüzyılın önemli siyasi aktörlerinden olan Osmanlı Devleti'nin alternatif ticaret metasına sahip olmamasından duyulan rahatsızlık dile getirilir. “Adam yetiştiremezmiş, demek ki, toprağımız (2013: 204)” ifadesi, ülkenin ekonomik çeşitliliği mümkün kılacak entelektüel sermayeden yoksun oluşuna ve uluslararası ölçekte rekabet edebilecek bireyler yetiştirme konusundaki yetersizliğine işaret eder. “Odun da isteriz artık yakında Avrupa'dan (2013: 204)” dizesi, şiirin başında yer alan “biraz da dikmeyi öğrenseler (2013: 203)” ifadesine gönderme yapar. İkili arasında geçen konuşmada, orman

açısından zengin toprakların zamanla yoksullaşması tehlikesine ve bunun sonucunda dışa bağımlı bir konuma düşme riskine vurgu yapılmaktadır. Bu söylemler, toplumsal bir eleştiri niteliği taşımaktadır. İkili arasında geçen konuşmada, orman açısından zengin toprakların zamanla yoksullaşması tehlikesine ve bunun sonucunda dışa bağımlı bir konuma düşme riskine vurgu yapılmaktadır. İkili arasındaki diyalog, toplumsal bir eleştiri niteliği taşıması açısından söylem özelliği taşımaktadır.

3.İzlek

Metinde, iki arkadaşın deniz yolculuğuyla geldikleri yerden nereye ve hangi amaçla yol aldıkları okuyucuya sezdirilir. Şair, Fatih semtinde bulunan Fatih Camisine gitmek niyetindedir. Amacı, daha önce dinleyip etkilendiği bir hocanın vaazını yeniden dinlemektir. Ancak sözceleme öznesinin niyeti, arkadaşı tarafından gereksiz bulunur. Arkadaşına göre, bir hocadan vaaz dinlemek 'herze', yani boş ve anlamsız bir uğraştır.

Sözceleme öznesinin arkadaşı, vaaz verecek olan hocaya önyargıyla yaklaşmaktadır. Eskiye ait olanın iyi olmadığını söylemekte, hatta milletin başına bela olduğunu savunmaktadır. Camide vaaz verecek olan sarıklı ve cübbeli bir hoca onun nazarında olumlu bir imaj çizmemektedir. Şair ise, arkadaşının görüşüne karşı çıkararak, kötü örneklerle bakıp bütünü yargılayanın doğru olmadığını ifade eder.

Şiirde yer alan “sarıklı” sözcüğü, sarığın ve dolayısıyla sarıklı kişilerin imajının toplum nezdinde olumlu olmadığını gösterir. Şaire göre olumsuz algının arka planında, “Baticı” zihniyetin dini referans içeren her şeyi tamamen reddetmesi yatmaktadır.

Şair, arkadaşının savına karşı çıkararak medreselerden yetişmiş büyük âlimleri örnek göstermek ister; ancak arkadaşı, birkaç olumlu örneğin geneli temsil etmeyeceğini söyleyerek şairin savını peşinen reddeder ve şairin mantığa aykırı biçimde geleneği savunduğunu iddia eder. Buna karşın, sözceleme öznesi, vaazını dinlemeye gideceği hocanın klasik medrese hocası olmadığını ve anlattıklarıyla dinleyicileri derinden etkilediğini belirterek sözlerinin arkasında durur.

Her ne kadar arkadaşı şairle gelmek istemese de sözceleme öznesi onu beraber gitmeye ikna etmekte kararlıdır. Nitekim arkadaşı da şairin ısrarına daha fazla direnmez ve birlikte yola çıkarlar.

4.İzlek

Metinde sözceleme öznesi, arkadaşıyla birlikte gerçekleştirdiği vapur yolculuğunun ardından Fatih Camisine doğru ilerler. Bu esnada şair, okuyucuya Osmanlı Devleti’nin yol üzerindeki uzamsal manzarasını yansıtır. Yürüyüş sırasında geçen diyalogda şu mısralar dikkat çeker:

– Aman, şu ma’bed-i feyyâzın ihtişamına bak:

Bakar bakar doyamam: Âşık olmuşum mutlak!

– Hakîkaten doyamaz dîdeler melâhatine...

Fakat yabancılar üşmüş civâr-ı ismetine (2013: 205)!

Şairin dilinden dökülen mısralar özelinde, dördüncü izlekte iki temel unsur vurgulanmaktadır. Birincisi, mekânın ve zihniyetin değişimidir; ikincisi ise yabancıların, uzakta iken Osmanlı’nın harim-i ismeti olan Fatih semtine zamanla yerleşerek semti ihata ve işgal etmesi ve mevcut yapıya zarar vermesidir. Fatih Camisi fethin önemli sembolü olduğu için yabancılar tarafından çevrelenmesi sembolik anlam da taşımaktadır. Şair, Osmanlı Devleti’nin medeniyetle bağını simgeleyen yapıların yıkılmasının, kadim medeniyetle olan ilişkisinin kopmasına yol açacağını belirtir. Asıl endişesi ise zamanla Fatih’e Müslümanların girişin imkânsız hâle gelmesi ihtimalidir.

İki arkadaşın diyalogunda yer alan “Geçende yıkmaya kalkıştıları mahfili ya (2013: 206)” mısrası, sözceleme öznesinin kaygılarının yabancıların eyleme dönüştürme çabasıyla somutlaştığını göstermektedir.

Fatih’e doğru devam eden yolculuk esnasında karşılaştıkları yapılar sıradan değil; bilakis fennin ve mimarinin estetikle buluştuğu nitelikli yapılardır. Bu bağlamda şu mısralar öne çıkar:

– Şu atılmış verev kemer iyi mi?

– Fünûn-i hendesenin var ya bir de “tersîmî”

Denen usûlü... Onun mâhirâne tatbîki (2013: 207).

mısraları, söz konusu yapıların, mimarlık bilgisi ve sanatın taşlar üzerine işlenmiş hâli olduğunu ortaya koymaktadır.

İki arkadaşın yürüyüşü esnasında geçen:

– Senin gözün iyidir... Kaç muvakkıtın sa’ati?

Düzelteyim şunu... Dur, dur... Kurulmamış zâtî.

– Birinde on buçuk olmuş, birinde üç (2013: 207).

konuşması, zamanı belirlemek için kullanılan iki farklı saat anlayışını gözler önüne sermektedir. Bunlardan biri ayın hareketlerine, diğeri ise güneşin konumuna göre düzenlenmiş olan Alaturka ve Alafranga saatleridir. İki farklı saat modernleşme yolunda olan ülkede Batıya entegre olmak için bazı değişikliklerin yapıldığını gösterir.

Yolculuk sırasında karşılarına çıkan banka binası hakkındaki konuşmaları da dikkat çekicidir. Şair, binanın estetik olarak hoş olmasına rağmen, Osmanlı camilerinin yanında sıradan bir duvar gibi durduğunu ifade eder. Şaire göre Osmanlı’nın Batı’ya kıyasla daha

sanatsal ve estetik üslupla yapılar inşa ettiğini vurgular. Şairin şu mısraları bu düşüncüyü desteklemektedir:

Necîb eser arıyorsan: Sebîle bak, işte...

Taşıp taşıp dökülürken o şi’r-i berceste,

Safâ-yı fitratı şâhid ki: Tertemiz aslı;

Damarlarında yüzen kan da can da Osmanlı (2013: 207)!

mısraları, Osmanlı estetiğinin melez olmamasının ona asil bir nitelik kazandırdığını ifade etmekte melez yapıların ise kendisinde rahatsızlık uyandırdığından bahsetmektedir. Ancak şairin görüşleri, arkadaşı tarafından taassup olarak nitelendirilir. Arkadaşı, yeni ve Batılı unsurların hayata dâhil edilmesi gerektiğini savunarak, geleneksel yapının gereksiz olduğunu öne sürmektedir.

5.İzlek

Şair ve arkadaşının Fatih yolculuğu esnasında eski ve yeninin yorumu yapılırken söz dile gelir. “Biraz değişmeli artık bu eski zihniyyet /Lisâna hiç yenilik sokmayın (2013: 208)!” sözcesi Frenk asıllı kelimelerin dile girmesi suretiyle dilin değiştiğini gösterir. İki arkadaşın dilde Frenk asıllı kelimelerin kullanılmasına bakışı farklıdır. Şair “Tasarrufâtını aynen alırsak İngiliz’in, Fransız’ın, ne olur hâli, sonra, şivemizin /Lisânın olmalıdır bir vakâr-ı millîsi (2013, s. 208)” sözleriyle düşüncesini gösterir. Ona göre dil milli olmalı ve Batı kaynaklı kelimeler Batının kullandığı gibi dile hoyratça girmemelidir. Dil, muhafaza edilmezse aslı bozulur ve kendi kuralları içerisinde takip edilmesi mümkün olmaz.

Şiirin devamındaki “Bugün ne maskara olmuşsa milletin kılığı; Lisan da öyle olur (2013: 209)” sözcesinden kılıkta geleneğin dışına çıkıldığını gösterir. Osmanlı devletinin son dönemlerinde Batılı kıyafetlerin giyilmeye başlandığını ve bu durumun şair tarafından hoş karşılanmadığını göstermektedir.

6.İzlek

İki arkadaş dilin değişmesi ve bozulması üzerine konuştuğuktan sonra milletin son zamanlardaki halini muhabbet konusu ederler. Şair, medreselerdeki emsile, bina, avamil gibi derslere isim vermeden içeriğini örnek vererek anlatır. Medreselerdeki dil öğretimi, dilin yapısal mantığını kavratmaktan ve onu iletişimsel bağlamda işlevsel kılmaktan ziyade, ezbere dayalı bir terennüm pratiğine dayanır. Terennüm pratiği dil öğretiminde biçimsel tekrarlarla sınırlıdır Arap dilbilgisi kurallarının tekrar edildiği derslerde kurallar ezberlenir ve hocaya karşı tekrar edilir. Şair, bu eğitim anlayışına paralel olarak, milletin yaşam biçiminin de akıl yürütme ya da eleştirel düşünmeden ziyade taklit ve alışkanlıklar yoluyla sürdürüldüğünü dile getirir. Ona göre ilim ve dil içselleştirilmelidir.

7.İzlek

Metnin ilerleyen bölümünde, iki arkadaş arasındaki sohbetin odağı çevrelerindeki mimari yapılara yönelir. Konuşmada, devletin geçmişteki güçlü ve ihtişamlı dönemlerinde inşa edilen muazzam yapılarla daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan nispeten sönük yapılar karşılaştırılır. Eski ve yeniye karşılaştırınca, devletin zaman içerisinde gerilediği ve geçmişteki görkemli mimari eserlerin benzerlerinin günümüzde inşa edilemediği görülür Şair, yalnızca eserlerin yeniden inşa edilememesinden şikayetçi değildir. Aynı zamanda mevcut yapıların korunamamasından da şikayetçidir.

Şairin düşüncesini destekleyen şu mısralar şikâyet edilen durumu anlatmaktadır.

– Hakikat öyle! Şu ma’bed nedir? Şu haşmete bak!

– Bırak ki câmi’i, dünyâda olmaz öyle eser,

Fakat nedir şu heyâkil, nedir şu medreseler!

Uzaktan andırıyorlar nitâk-ı sîmîni,

Ki sarmak isteyerek vahdetin nedimesini (2013: 209)

Mehmet Âkif, söz konusu mısralarda kadim ile yeni arasında karşılaştırma yapmaktadır. Karşılaştırmada kadim İslam medeniyetinin bir tezahürü olarak camilerin ihtişamı ve ruhaniyeti öne çıkarılır. Âkif, kadim yapıların çevresine sonradan eklenmiş olan heykeller ve mimarî eserlerin anlam açısından kadim yapılarla uyumsuz olduğunu söyler. Şaire göre kadim yapıların çevresinde yer alan yeni yapılar tarihî ve kültürel bütünlüğü bozmaktadır. Özellikle heykeller, Batı medeniyetinin İslam coğrafyasına nüfuzunun ve bu medeniyeti kuşatma çabasının simgesel bir göstergesi gibidir. Ne var ki, Âkif’e göre bu kuşatma çabaları beyhudedir; zira cami, sahip olduğu estetik ve metafizik derinlikle yalnızca bir ibadet mekânı değil, aynı zamanda medeniyetin direnç noktasıdır. Bu nedenle, Batı’ya ait semboller bile bu muazzam mirasın gölgesinde silik kalmakta, onun ihtişamını gölgeleyememektedir.

Mehmet Âkif, şiirde eski ve yeni yapıların karşılaştırılması üzerinden kültürel çözölmeyi dile getirir. Şair, geçmişte ecdadın inşa ettiği yapıların sadece mimari açıdan değil, aynı zamanda toplumsal işlevsellik bakımından da anlamlı ve kalıcı olduğu düşüncesindedir. Şaire göre cami, hastane, tıbbiyeler gibi halkın ihtiyaçlarına cevap veren kurumlar, bir medeniyetin hem estetik hem de ahlâkî bakımdan ulaştığı yüksek seviyeyi temsil eder. Buna karşın, şairin yaşadığı dönemde bu yapıların işlevlerinin yozlaştırıldığı, hatta tarihî mekânların içlerinin oyularak kahvehanelere dönüştürüldüğü belirtilir. Bu dönüşüm, sadece fiziksel bir tahribat değil; aynı zamanda değerlerin, zihniyetin ve kültürel kimliğin aşınmasıdır.

Şair, selef ile halef arasındaki farkı belirgin bir şekilde ortaya koyar: Ecdat, topluma hizmet eden yapılar kurarken; halef, bu yapıları tembellik, amaçsızlık ve rehavet mekânlarına

dönüştürmektedir. Özellikle kahvehaneler, zihinsel durgunluğun ve üretimden uzak bir yaşam biçiminin sembolü hâline gelir. Bir yanda toplumun ilerlemesi için çaba harcayan, eser üreten, sorumluluk üstlenen bir geçmiş; diğer yanda ise bu mirası tüketen, değerleri içselleştiremeyen, geçmişin yapıtlarını bile eğlence ve oyalanma alanına indirgeyen bir nesil yer alır. Âkif, bu karşıtlık üzerinden, sadece fizikî yapılara değil, o yapıların temsil ettiği yüksek anlamlara da ihanet edildiğini güçlü bir şekilde dile getirir.

Şair, karşılarında duran yapıların asıl amaçlarına uygun hizmetlerde kullanılmamasından dolayı derin üzüntü duymaktadır. Bir zamanlar medrese ve tıbbiye gibi ilim ve eğitim faaliyetlerine ev sahipliği yapan yapılar, zamanla işlevselliklerini yitirmiş; nesil hem ilimden uzaklaşmış hem de elindeki kıymetli mirası kaderine terk etmiştir.

Fatih semtinde görkemli biçimde varlığını sürdüren devlet binaları, dikkatlice bakıldığında aslında yok olma sürecine girmiştir. İlmin icra edilmesi gereken mekânlar, günümüzde harabe hâlinde ayakta kalmaya çalışmaktadır.

Yolculuk esnasında karşılarına çıkan kahvehaneler de iki arkadaşın dikkatini çeker. İlim merkezlerinin harabeye dönüştüğü, sayılarının azaldığı bir dönemde kahvehanelerin sayısının artması, ilim erbabının evlatlarının kendilerini kahvehanelerde tüketmesi ve ilimle meşgul olmaktan kaçınması olgusunu gözler önüne serer. Bu durum, neslin ilimden uzaklaşarak vakit öldüren mekânlara yönelmesiyle kültürel ve bilimsel yozlaşmanın somut bir göstergesi olarak sunulur.

8. İzlek

Şair ve arkadaşı yolda karşılarına çıkan manzaralar üzerinde konuşmaya devam ederler. Konuşma, gördükleri manzaralardan çok manzaraların etkisiyle hissettiklerini konuşmaya evrilir. Osmanlının son dönemlerinde yenilikçi veya Batıcı diye kendilerini kabul ettiren kesimler dini geri kalmanın sebebi olarak görmektedir. Yenilikçilerin yaptıkları karşısında memlekette yaşanan onca olumsuzluğa ve kültürel işgale karşı milletin imanının tamamıyla yok olmamasından şair hoşnuttur. İmanın yok olmaması olumlu bir durumdur. Şaire göre din ve dünya birbirinden ayrılamaz. Şiirin devamında geçen

Olaydı koskaca millete bir beyinli kafa;

“Vücûdu bir yana atmak, dimâğı bir tarafa,

Akıllı kârı değil!” der de böyle yapmazdı (2013: 212).

mısrarlarıyla şair, düşüncelerini desteklemektedir. Batılı olmak düşüncesi dindar kalmak düşüncesiyle çatışmaktadır. İki görüşün sahipleri birbirlerini hasım olarak görmektedir. Fikir ayrılığı toplumsal ayrılmayı da beraber getirmektedir. Bütün olumsuzluklara karşın şair yine de

umutsuz değildir. Fitnenin biteceğine ve kardeşlerin birbirleriyle yeniden dost olacağına inanmaktadır.

9. İzlek

Şiirin sözceleme öznesi olan iki arkadaş konuşurken su kemeri karşılırlarına çıkar. Kemerin ayakları arasındaki boşluk gözlere benzetilir. “– Kurûn-i mâziyemizden bakan şu “gözler”e sor: O neydi, dağ gibi erler ki arza hâkimdi (2013: 213)” mısraları Devlet-i Âliyye’nin dünyaya hükümdar olduğu yüce zamanlara şahit olduğunu gösterir. Konuşmanın başlarında medeniyetten fenden bahseden şair karşılırlarındaki su kemeriyle iddiasını ispatlar. Su kemeri kendisinde birçok unsuru barındırır. Ecdadın suyun ihtiyaç olduğunu görmesi ve ihtiyacı gidermek için çözüm bulma çabası tetkiktir. Kemer görüntüsüyle estetikir şehre güzellik katar. Suyun kaynaktan şehre getirilmesi için tazyik gereklidir. Tazyiki sağlayacak bir motor olmadığı için tazyiki sağlayacak olan gücü bulmak ve yapmak araştırma ve geliştirmedir. Netice olarak su kemerleri ecdadın ilme, fenne, akla ve el işçiliğine hâkim olduğunu göstermektedir. Mehmet Âkif, İstanbul sokaklarında gezerken sadece fiziki yapıları değil, fiziki yapıların temsil ettiği medeniyet anlayışını, kültürel dönüşümleri ve toplumsal değerleri de göz önünde bulundurur. Ona göre, şehirde görülen her unsur, sadece yapı ya da manzara değil; geçmişin mirasını, bugünün zihniyetini ve geleceğe dair yönelişleri yansıtan birer semboldür. Bu nedenle şair, İstanbul’a sıradan bir gözle değil; tarihsel, kültürel ve ahlâkî bir bakış açısıyla yaklaşırlması gerektiğini söyler. Her yapı, her sokak, her iz, bir medeniyetin ruhunu taşır. Dolayısıyla şehirle kurulan ilişki, estetik bir seyirden ibaret olmamalı; bilinçli, sorgulayıcı ve değerlere duyarlı bir bakışla şekillenmelidir.

İki arkadaş muhabbetle ilerlerken öğle namazının vakti iyice yaklaşmıştır. Şair acele etmeye başlayınca arkadaş niye acele ediyorsun kazasını yaparız diyerek şaire seslenir. Arkadaşının sözleri namaz konusunda hassas olmadığını göstermektedir. Arkadaşının tavrına karşın şairin “– Hayır, yetişmeli, mâdem edâsı mümkündür” sözcesi şairin başta namaz konusunda hassas olduğunu yetişmesi mümkün olunan konularda gevşeklik gösterilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sözceleme öznesi, arkadaşının abdest alırken namaza geç kalacağını düşünür. İbadetini vaktinde eda etmek amacıyla camide buluşma temennisiyle arkadaşından ayrılır.

Sonuç

Çalışmamızda “İki Arkadaş Fâtih Yolunda” şiiri söylem çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmamızda, Mehmet Âkif Ersoy’un döneminin toplumsal dönüşümünü nasıl anlamlandırdığını ve bu dönüşüme karşı geliştirdiği eleştirel bakışı ortaya konmuştur. Şiirde yer alan iki karakter üzerinden kurulan diyalog, yalnızca bireyler arası bir tartışmayı değil; aynı

zamanda geleneksel değerlerle modernleşme arasındaki kırılmayı anlatan çok katmanlı sözceler kullanılmıştır. Şairin dilsel tercihleri, kelime seçimleri, imgeleri ve uzamsal tasvirleri, modernleşme sürecine dair duyduğu kaygıyı açıkça ortaya koymaktadır. Âkif, şiirde İstanbul’un kaybolan ruhuyla birlikte kültürel yozlaşmasına yönelik eleştirisini derinleştirmektedir. Âkif’in eleştirdiği bir diğer mesele de Batılılık özentisiyle Türkçe’nin elden gitmesidir. Şiirin incelenmesiyle elde edilen bulgular, Mehmet Âkif’in yalnızca bir şair değil, aynı zamanda fikir adamı ve toplumsal gözlemci olduğunu gözler önüne sermektedir. Şairin söylemi, bireysel ifadelerin ötesine geçerek toplumsal belleği diri tutma, başta dille mimari olmak üzere kültürel değerleri muhafaza etme ve okuyucuyu düşünsel bir sorgulamaya yöneltme amacını taşır. İstanbul’un geçirdiği fiziksel ve kültürel dönüşüm, şiirde estetik duyarlılık ve gerçekçi gözlem gücüyle harmanlanmış; bu sayede şiir, dönemin sosyal meselelerini aktaran edebi belge niteliği kazanmıştır. Mehmet Âkif’in medeniyet anlayışı, sadece geçmişini idealize etmekle kalmayıp, bugünü anlamlandırma ve geleceğe dair sorumluluk bilinci geliştirme çabası olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ersoy, M. A. (2013). Safahat. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gül, M. N. (2024). Duruşunu Bozmayan Adam. Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Günay, V. D. (2018). Söylem Çözümlemesi. İstanbul: Papatya Bilim.
- Karaağaç, G. (2018). Dilbilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK.
- Kerimoğlu, C. (2019). Genel Dilbilime Giriş. Ankara: Pegem.
- Kocaman, A. (1996). Dilbilim Söylemi. A. Kocaman içinde, Söylem Üzerine (s. 1-16). Ankara: Hitit.
- Kuntay, M. C. (2018). Mehmet Akif Ersoy Hayatı Seciyesi Sanatı. İstanbul: Alfa.
- Rifat, M. (2018). Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü. İstanbul: Alfa.
- Sözen, E. (2017). Söylem. İstanbul: Profil Kitap.
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa Romanının Eleştirel Söylem Analizi . Akademik Bakış Dergisi, 1-14.